

Залізняк Алла
РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Оновлення усіх сфер життя суспільства, модернізація системи освіти в Україні передбачає появу нових моделей освіти, що потребують розгляду дефініцій. На сучасному етапі досить гостро стоїть питання розвитку особистості дошкільника в середовищі закладу дошкільної освіти, що забезпечує підготовку дитини до навчання в школі, сприяє її розвитку, набуттю дитиною дошкільної зрілості.

Забезпечити повноцінне дитинство – означає надати кожній дитині особисту територію відповідно до її віку здібностей, нахилів та прагнень, створити умови для всебічного розвитку дошкільника. Такою територією виступає розвивальне освітнє середовище – найвпливовіший стихійний засіб виховання і навчання, у якому відбувається соціалізація дитини дошкільного віку. Саме розвивальне освітнє середовище – одна з найважливіших психолого-педагогічних проблем сьогодення.

Питанню сутності освітнього середовища були присвячені дослідження, авторами яких є І. Бех, В. Вербицький, Дж. Гібсон, В. Давидов, І. Єрмаков, Л. Макар, Ю. Мануйлов, В. Орлов, С. Поздняков, В. Панов, В. Рубцов, Н. Різник, С. Сергєєв, В. Ясвін та інші.

Сучасними підходами щодо проблеми створення освітнього середовища дошкільної освіти опікуються А. Богуш, О. Ковшар, Т. Степанова, К. Суятинова.

Особливості проблеми освітньо-виховного середовища знайшли відображення в дослідженнях Ю. Мануйлова, Л. Новикова, Н. Селиванова, І. Якиманської та інших.

Розвивальне середовище було предметом наукового дослідження багатьох вітчизняних учених: Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, А. Леонтєва, С. Рубінштейна.

Розгляду сутності поняття «освітньо-розвивальне середовище» присвячені дослідження, авторами яких є Н. Гонтаровська, І. Карабаєва, К. Крутій, О. Савченко та інші.

Одним із найважливіших завдань закладу дошкільної освіти в умовах національного відродження України постає проблема виховання всебічно розвиненої особистості. У цьому контексті важливого значення набуває проблема створення розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку.

Для виявлення особливостей розвивального освітнього середовища в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти необхідно розглянути поняття «середовище», «освітнє середовище», «розвивальне середовище» та «розвивальне освітнє середовище».

Насамперед розглянемо сутність поняття «середовище».

Вперше означене поняття було введено в психологію та філософію французьким ученим-філософом І. Теном. Відомий вчений підкреслював вплив відповідного оточення на розвиток здібностей дитини. Саме він вказував на те, що розвиток особистості дитини залежить від певного культурного, соціального, духовного, психологічного, етнографічного та природного середовища.

Ідею впливу середовища на особистість також зазначав відомий чеський педагог Я. Коменський у своїй праці «Материнська школа». Вчений звертав увагу на те, що для розвитку усіх здібностей дитини необхідна відповідна система виховання і сприятливе середовище [14].

Ми згодні з думкою вчених про те, що будь-яке середовище чинить певний вплив на людину (позитивний чи негативний). Зазначимо, що у педагогічному контексті цей вплив може бути стихійним і цілеспрямованим.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «середовище» розглядається у таких аспектах:

- 1) речовина, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера;
- 2) сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму;

3) соціально-побутові умови життя людини; оточення [6, С. 1116].

Соціологи трактують поняття «середовище» як духовне психічне оточення особистості [3].

У «Словнику української мови» поняття «середовище» трактується в декількох значеннях:

1) сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму;

2) соціально-побутові умови, у яких проходить життя людини; оточення [19].

Словник С. Ожегова трактує «середовище», як заповнене просторово-наочне, природне і соціальне оточення людини, причому вказує, що несприятливе оточення не дає можливості особистості зростати та розвиватися [20].

Значної уваги заслуговує спадщина всесвітньо відомого англійського вченого Джона Локк. Він вважав, що вирішальне значення для особистісного становлення дитини велику роль відіграє саме соціальне середовище [15].

Поняття «середовище» розглядається використовується в гуманітарних науках: психології, педагогіці, соціології, політології. Прийнято вважати, що поняття «середовище» введено у вітчизняну психолого-педагогічну науку на початку ХХ століття.

Так, у дослідженнях психологів зазначається, що саме під впливом середовища у дитини формуються якісно нові психічні утворення [7]. У дослідженнях психологів дане поняття розглядається як умова, процес розвитку особистості дитини.

Педагоги розглядають поняття «середовище» як сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Вони звертають увагу на те, що середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнє, внутрішнє, пасивне, активне, актуальне, розвивальне [5, с. 12].

Характеризуючи середовище, педагоги розглядають його з точки зору:

- організації (організоване та неорганізоване середовище);
- змісту (природного, соціального, предметного);
- діяльності, здійснюваної в середовищі (ігрової, навчальної, трудової) [13].

Питання вивченню ролі середовища в становленні та розвитку особистості розкрито у працях відомих вчених: А. Богуш, К. Крутій, Н. Мойсеюк, І. Підласого, А. Хуторського та інших.

Отже, середовище обов'язково передбачає людину, в ньому відбувається взаємовплив та взаємодія оточення і людини.

Зазначимо, що середовище – це реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини. Середовище розвитку дитини – це простір її життєдіяльності. Це ті умови, в яких протікає її життя в закладі дошкільної освіти.

У середовищі дитина соціалізується. В процесі соціалізації дитина виявляє себе як суб'єкт, здатний до вибору, соціальної дії не тільки через пристосування до матеріального і соціального середовища, але також через активну різноманітну діяльність у ньому, через прояв індивідуального творчого відношення до суспільного буття. Тому виправданим і закономірним виглядає прийняте в соціальній психології визначення соціалізації як двостороннього процесу, що включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з іншого, – (що недостатньо підкреслюється в дослідженнях) процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного включення в середовище [1]. При цьому підкреслюється, що людина не просто засвоює соціальний досвід, але і перетворює його у власні цінності, установки, орієнтації. Цей момент перетворення соціального досвіду фіксує не просто пасивне його прийняття, але припускає творчу активність індивіда в застосуванні такого перетвореного досвіду, коли його результатом є не просто додаток до вже існуючого соціального досвіду, але його відтворення, просування на новий рівень. Розуміння взаємодії людини з суспільством при цьому включає розуміння як суб'єкта

розвитку не тільки людини, але і суспільства, пояснює існуючу спадкоємність в такому розвитку. При такій інтерпретації поняття соціалізації досягається розуміння людини одночасно як об'єкта, так і суб'єкта суспільних відносин.

Зазначимо, що середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнім, внутрішнім, пасивним, активним, актуальним, розвивальним» [5, с. 12].

Відома вчена А. Богуш виокремлює такі типи середовища:

- стихійно-нестимульоване середовище,
- стимульоване середовище [5].

На думку вченої, перебуваючи у стихійно-нестимульованому середовищі дитині властива пасивна взаємодія з довкіллям і дорослими. В означеному середовищі дитина відчуває вплив середовища опосередковано у процесі щоденного перебування у природно-предметному та соціальному довкіллі (в сім'ї, у дворі, з друзями, у дошкільному закладі) [5].

У стимульованому середовищі забезпечується максимально активна ініціативна взаємодія дитини з довкіллям та іншими учасниками соціуму; відбувається занурення дитини педагогом в активну пізнавальну і комунікативну діяльність у закладі дошкільної освіти та сім'ї [5].

Розглянувши сутність поняття «середовище», перейдемо до обґрунтування сутності понять: «освітнє середовище» та «розвивальнє середовище».

Поняття «освітнє середовище» розглядається у наукових працях Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтесорі, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького, М. Пирогова, Я. Корчака, П. Лесгафта, та інших.

Сучасна дослідниця О. Малихіна розглядає поняття «освітнє середовище» як одне з основних для психолого-педагогічної науки. Вона підкреслює, що саме освітнє середовище сприяє гармонійному розвитку дитини [16].

А. Хуторський розкриває поняття «освітнє середовище» у контексті особистісно-орієнтованої освіти, як характеристику зовнішнього змісту освіти, що містить у собі умови розвитку особистості.

В. Козирєв, І. Шалаєв і А. Веряєв під освітнім середовищем розуміють сукупність установлених в освітньому процесі організаційно-педагогічних умов і факторів, а також міжособистісних відносин, що впливають на формування особистості із заданими якостями. Науковці визначили, що освітнє середовище становить сукупність матеріальних, просторово-предметних факторів, соціальних компонентів і міжособистісних відносин.

В. Ясвін розглядає означене поняття систему впливів й умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Таким чином, сучасне освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де у кожного є можливість відшукати себе.

Середовище закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як місце, де зустрічаються та взаємодіють у системах «вихователь – діти», «вихователь – дитина», «вихователь – батьки», «дитина – дитина», «вихователь – вихователь», «вихователь – дитина – батьки», «вихователь – педагогічний колектив».

Вітчизняні та закордонні науковці й практики трактують освітнє середовище, як: частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку, що формує особистість.

Освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних суб'єктів, які впливають на формування дитини, на її творчий та особистісний розвиток, що сприяють становленню між суб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечуються умови комфортної життєдіяльності.

Освітнє середовище є важливим для дошкільної освіти та початкової школи. Освітнім середовищем закладу дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні навчальні, виховні та розвивальні завдання.

Зазначимо, що освітнє середовище закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як сукупність всіх можливостей навчання, виховання і розвитку особистості.

М. Урбанська визначає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як створення матеріальних і духовних умов у відкритій педагогічній системі, що сприяє становленню творчої особистості, а також виникнення якісно нового рівня дошкільної освіти.

Сучасна дослідниця В. Маршицька зазначає, що освітнім середовищем закладу дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні завдання: забезпечує розвиток дітей дошкільного віку, охорону та збереження їхнього здоров'я, необхідні умови у випадку інклюзивної освіти; здійснює корекцію недоліків розвитку; враховує особливості розвитку та саморозвитку. Вона вважає, що основною умовою реалізації виховної функції середовища є особистісно-орієнтована взаємодія дитини і педагога. Дослідниця розглядає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як цілісний чинник психологічного та особистісного розвитку дитини, що відіграє визначальну роль у забезпеченні її потенціалу, реалізації вроджених програм, можливостей у самовизначенні та самоактуалізації [17].

Задля того, щоб освітнє середовище виступало як розвивальне, слід дотримуватися принципів дошкільної освіти, які зазначені у Законі України «Про дошкільну освіту» [8]:

- доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;
- рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини;
- єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей;
- єдність виховних впливів сім'ї та закладу дошкільної освіти;

- наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою;
- світський характер дошкільної освіти у державних і комунальних закладах дошкільної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини;
- демократизація та гуманізація педагогічного процесу;
- відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку.

Планування освітнього середовища в різних вікових групах закладу дошкільної освіти має відповідати низці сучасних вимог:

- ✓ орієнтуватися на пріоритетні потреби сьогодення у забезпеченні належної якості розвитку, вихованості і навченості дитини дошкільного віку;
- ✓ забезпечувати право дитини на реалізацію свого природного потенціалу, її основних життєвих тенденцій до самореалізації, саморозвитку і самозбереження;
- ✓ забезпечувати право педагога на свободу вибору під час визначення форми планів, напрямку та змісту власної педагогічної діяльності;
- ✓ спиратися на досягнення психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду;
- ✓ органічно поєднувати формування базису особистісної культури дошкільника з національною культурою українського народу, культурними надбаннями попередніх поколінь і світової культури;
- ✓ здійснюватись на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі; враховувати міжпредметні, інтегративні зв'язки, досягаючи взаємопроникнення і логічного підпорядкування всіх складових плану під час вибору тематики різних форм роботи з дітьми, визначення ускладнень змісту і методики їх проведення.

На сучасному етапі до освітнього середовища висуваються певні вимоги:

- якість;
- розвиваючий характер;
- комфортність.

Поняття «розвивальне середовище» було введено американським вченим Дж. Равеном як простір розвитку компетентності. «У такому середовищі, – за словами Дж. Равена, – люди мають можливість прагнути до цілей, які їх цікавлять, і у процесі їх досягнення розвивати свою компетентність».

Однією з перших в Італії звернула увагу на проблему розвивального середовища вчена М. Монтесорі, яка найважливішою передумовою розкриття дитиною внутрішнього потенціалу вважала вільну самостійну діяльність у створеному педагогом просторово-предметному середовищі. Тому, на її думку, завдання педагога полягало насамперед у наданні дитині засобів саморозвитку й ознайомленні її з правилами користування ними. Збагачене середовище передбачає єдність соціальних і природних засобів забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини. Сюди відносять:

- архітектурно-ландшафтні та природничо-екологічні об'єкти;
- художні студії;
- ігрові та спортивні майданчики;
- конструктори;
- тематичні набори іграшок, посібників;
- аудіовізуальні та інформаційні засоби виховання і навчання.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі. «В цілому розвивальне середовище можна представити у вигляді круга, в центрі якого розташоване «Я» (мій простір, середовище мого внутрішнього життя) і який поділено на сегменти – предметно-ігрове, природне та соціальне середовище», – зазначає О. Кононко.

Сучасні науковці (А. Богуш Алла, Н. Гавриш) звертають увагу на те, що розвивальне середовище створює усі потенційні можливості для позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на

інтелектуальний розвиток дитини і формування цілісної особистості [5].

Такі науковці, як Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, О. Леонт'єв розуміють розвивальне середовище як певним чином організований освітній простір, де здійснюється розвивальне навчання.

Відомі науковці Т. Піроженко і С. Ладивір розглядають поняття «розвивальне середовище» як середовище, у якому дитина пізнає довкілля, розуміє цілісність світу та розвивається як свідомо істота [18].

На думку О. Кононко поняття «розвивальне середовище» – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у навчальному закладі. Вчена зазначає, що саме в центрі розвивального середовища має бути особистий простір дитини.

У своїй науковій праці «Особистість у просторі духовного розвитку» І. Бех трактує сутність означеного поняття як соціокультурне спрямування. Вчений вважає, що середовище є головним стратегічним напрямом в організації й методиці виховання, навчання і розвитку дошкільника [4].

Сучасна дослідниця Т. Куликова зазначає, що розвивальне середовище визначає характер освітнього процесу в цілому [11].

Звернімо увагу, що розвивальне середовище є не тільки умовою життєдіяльності дитини дошкільного віку, але і виступає потенційним засобом впливу на формування та розвиток особистості.

Сучасний фахівець у галузі дошкільного виховання А. Богуш зазначає, що розвивальне середовище створює потенційні можливості для позитивного впливу різних факторів у їх взаємодії на інтелектуальний розвиток дитини та формування цілісної особистості [5].

На нашу думку, розвивальне середовище виконує найважливіші функції:

- активізує діяльність дитини;

– спонукає дитину брати на себе частину відповідальності за створення своєї спільноти.

Поняття «розвивальне середовище» ми розуміємо як сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей та систему матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в закладі дошкільної освіти повноцінного розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей – провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. Адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку.

Підкреслимо, що розвивальне середовище включає: предметно-ігрове, природне, мовленнєве середовище та середовище власного «Я» дитини.

Зазначимо, що важливим компонентом розвивального середовища, сприятливого для виникнення та розвитку самостійної дитячої діяльності, слід вважати також і соціальне оточення, наявне коло спілкування з дітьми та дорослими.

Розвивальне середовище для дитини означає простір дитинства, простір широких можливостей, де створені максимальні умови для розвитку та саморозвитку дитини.

Важливим компонентом розвивального середовища, сприятливого для виникнення та розвитку самостійної дитячої діяльності, слід вважати соціальне оточення, наявне коло спілкування з дітьми та дорослими. Центральною фігурою освітнього процесу є дитина – мовленнєва особистість. У роботі з дошкільниками триває пошук і забезпечення природовідповідних компонентів середовища, які б допомагали повноцінному становленню мовленнєвої особистості.

Основою розвивального середовища для становлення такої особистості є забезпечення доброзичливої атмосфери, де б дитині надавалося право на мовленнєву активність, довіру, помилку та доброзичливе ставлення. Дитина може розвиватися як представник людства і як його рівноправний член лише під впливом мовлення людей, які її оточують. Довірливі стосунки, особисті контакти з

дорослими мають позитивний вплив на зміст і рівень позитивної діяльності дошкільників, оскільки так поступово закладаються базові якості особистості (самотійність, відповідальність, креативність, самовладання, справедливість, розсудливість, людяність тощо), необхідні для самовиявлення та самореалізації дитини у її вільному бутті.

В організації розвивального середовища у сфері життєдіяльності «Я сам» особливе місце посідає формування у дитини позитивної самооцінки, усвідомлення самозначущості серед людей – однолітків і дорослих.

Підкреслимо, що обов'язковою умовою забезпечення ефективного розвитку дитини є створення розвивального освітнього середовища в єдності всіх його складників, а саме: природного; предметно-ігрового; соціального; власного «Я» дитини, тобто організоване відповідно до програми розвитку, навчання та виховання дитини дошкільного віку.

Створюючи розвивальне середовище у закладі дошкільної освіти, слід дотримуватися певних принципів, зокрема таких, як:

- безпечність,
- урахування закономірностей розвитку дітей та їхніх вікових особливостей,
- раціональність,
- динамічність,
- активність,
- комфортність кожної дитини,
- позитивне емоційне навантаження;
- взаємодії;
- активності, самотійності й творчості;
- динамічності;
- вільного центрування;
- естетичності;
- зв'язку з реальним життям.

Найголовнішим принципом організації розвивального середовища є його безпечність, адже від цього залежить збереження

життя та здоров'я дітей. Під час облаштування розвивального середовища педагогічним працівникам закладу дошкільної освіти особливу увагу необхідно звертати на якість матеріалів, з яких виготовлено обладнання та його відповідність санітарно-гігієнічним нормам.

Організуючи життєдіяльність дітей, необхідно враховувати психологічні закономірності їхнього розвитку, їхні індивідуальні особливості, а також особистий життєвий досвід. Принцип урахування вікових особливостей дітей полягає в тому, що добирання матеріалів і розміщення їх у куточках розвивального середовища здійснюється залежно від віку вихованців.

Для того щоб забезпечити дотримання принципу раціональності, потрібно також враховувати особливості архітектури та дизайну групового приміщення закладу дошкільної освіти. У групових приміщеннях доцільно передбачити місце для створення постійних та змінних осередків, де діти могли б самотійно чи невеличкими групами за власним бажанням займатися різними видами діяльності.

Облаштовуючи розвивальне середовище, педагогам необхідно періодично змінювати його матеріальне наповнення, враховувати настрій дітей, освітні завдання тощо. Варто періодично змінювати кольоровий і звуковий фон у групових приміщеннях, варіювати використання обладнання. Раз у два місяці частину ігрових матеріалів необхідно оновлювати, а також змінювати їх розміщення.

Для забезпечення динамічності розвивального середовища варто використовувати модульні столи, пересувні ящики, ширми тощо.

Дотримання принципу активності передбачає, що у розвивальному середовищі у дітей має бути можливість діяти за власним вибором, змінювати ситуацію, перетворювати простір, обстежувати його, раціоналізувати. Усі предмети мають бути доступними дітям, щоб їх можна було сміливо брати, використовувати тощо.

Принцип комфортності кожної дитини передбачає надавати їй «особистий простір» — місце, де дитина може побути наодинці. З цією метою у груповому приміщенні варто створювати «куточок

усамітнення» чи «куточок роздумів» з м'яким диванчиком, подушками тощо. Проте кожна дитина має комфортно почуватись і в інших осередках групового приміщення.

Принцип позитивно-емоційного навантаження передбачає:

- використання в оформленні приміщень теплої пастельної гами кольорів та якісного текстилю і фурнітури;
- розміщення меблів, яке не створюватиме відчуття захаращеності під час перебування у приміщенні;
- забезпечення достатнього освітлення;
- забезпечення повноцінного режиму провітрювання;
- створення зелених куточків тощо.

Принцип взаємодії означає, що провідною умовою впровадження особистісно орієнтованої моделі взаємодії дорослого з дітьми, є встановлення між ними позитивних стосунків. Задля реалізації цього принципу доцільно створити в групі дітей доброзичливу психологічну атмосферу та обладнати групові кімнати меблями різної висоти, щоб і вихователь, і дитина мали можливість наблизитися до позицій одне одного.

Принцип активності, самостійності й творчості полягає в тому, що діти, діючи в організованому середовищі, мають змогу розвивати власні інтереси, певні риси характеру, емоції та почуття. Під час практичної діяльності дошкільники вправляються у виконанні завдань різного ступеня складності, вчаться досягати бажаного результату, проявляючи наполегливість, ініціативність, вносять елементи новизни. Таким чином, діти активно пізнають навколишню дійсність, у них розвиваються інтелектуальні, вольові та емоційні здібності.

Принцип динамічності полягає в тому, що розвивальне середовище, яке оточує дитину, змінюється залежно від її віку, індивідуальних особливостей, пори року, тем, які вивчаються. Завдання ж вихователя – зберегти цілісність розвивального середовища, не перевантажувати дітей зайвою кількістю іграшок та атрибутів, сприяти раціональному їх використанню. У розвивальному середовищі повинні бути закладені можливості для змін у

відповідності зі смаками і настроями дітей, з урахуванням різних педагогічних завдань.

Принцип вільного центрування передбачає створення певних куточків залежно від програми навчання і виховання дітей. Це дає їм змогу займатися одночасно різними видами діяльності за власними бажаннями та інтересами (розглядати ілюстрації, гратися, виконувати вправи тощо), не заважаючи одне одному. Вони також мають змогу за власним вибором переходити від одного центру діяльності до іншого, від спокійних занять до активних. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом стабільності та динамічності. Життєвий простір у закладі дошкільної освіти повинен бути організований таким чином, щоб діти під час організації різних видів самостійної діяльності не заважали один одному, тобто, щоб їх сфери активності не пересікалися. Допомогати в цьому можуть підвісне обладнання, ширми, екрани, вітрини, вбудовані та пристроєні шафи тощо.

Принцип емоційного комфорту передбачає створення в групі домашнього затишку – атмосфери, в якій дитина відчувається психологічно врівноважено. Це досягається оформленням предметно-ігрового середовища репродукціями картин, живими та штучними квітами, ікебанами, настінними керамічними тарілками, декоративними виробами тощо. Середовище повинно пробуджувати у дітей активність, давати їм можливість здійснювати різноманітні види діяльності. Разом з тим, навколишнє середовище повинно при необхідності гасити надзвичайну активність, давати можливість відпочити. Тому розвивальне середовище передбачає наявність зон для релаксації (розслаблення). Це може бути і «куточок усамітнення» і затишна кімната (куточок) з м'якими меблями і іншими елементами, які сприяють відпочинку

Принцип естетичності полягає у правильному доборі обладнання за кольором, формою, розмірами та в оптимальному розміщенні предметів у предметно-ігровому середовищі. Це сприятиме формуванню в дітей художнього смаку, естетичних почуттів.

Принцип зв'язку з реальним життям передбачає відповідність розвивального середовища сучасним вимогам, тобто

соціокультурним особливостям суспільства, в якому діти живуть. Йдеться про забезпечення середовища сучасною технікою (її іграшковими аналогами), сучасними художніми засобами; про врахування належності дітей до певного етносу, культури і побуту рідного народу. Саме тому розвивальне середовище в закладах дошкільної освіти різних регіонів має свою специфіку.

Отже, для створення оптимального розвивального середовища необхідно підібрати різне обладнання (ігрове, навчальне, спортивне тощо), продумати його оптимальне розміщення та визначити кількість. Важливо пам'ятати, що розвивальний простір створюють не для зручності педагога, а для того, щоб дитина могла вільно, відповідно до своїх смаків і настрою, обирати той чи інший осередок. Треба піклуватися не лише про кількісне наповнення групової кімнати ігровими атрибутами і при цьому забувати про те, що їх достатня кількість не завжди забезпечує повноцінний розвиток дітей.

Розвивальне середовище групового приміщення передбачає створення спеціальних осередків. У групових приміщеннях закладу дошкільної освіти доцільно створити такі осередки:

- ✓ природознавчий;
- ✓ дитячого експериментування;
- ✓ ігрової діяльності;
- ✓ образотворчої діяльності;
- ✓ музичний;
- ✓ художнього слова;
- ✓ народознавства;
- ✓ розвивального навчання;
- ✓ спортивний;
- ✓ трудової діяльності;
- ✓ відпочинку та усамітнення;
- ✓ самопізнання;
- ✓ співпраці з батьками.

Облаштування ігрових осередків є місцем для ігор дітей й стимулом, спонуканням до певних самостійних занять.

Облаштування спортивних куточків та спортивної зали сприяє повноцінному і гармонійному розвитку фізичних якостей дитини.

Облаштування осередків театралізованої діяльності дозволяє розширити уяву дітей, творчі здібності, сприяє кращому оволодінню комунікативними навичками.

Забезпечення дидактичними посібниками та іграми допомагає виховувати інтерес у дітей до навчальної діяльності, що в свою чергу сприяє кращому засвоєнню програмного матеріалу дошкільниками.

Своєрідною візитною карткою закладу дошкільної освіти є, звичайно ж, його територія, важлива складова освітнього середовища дошкільного дитинства. Тому доцільно також виділити на території закладу дошкільної освіти такі тематичні зони:

- екологічну (сад, город), де б діти могли займатися різними видами сільськогосподарської праці;
- архітектурно-ландшафтну;
- спортивно-ігрову;
- ігрову для моторних, дидактичних, конструктивних, сюжетно-рольових ігор тощо.

Облаштування території закладу дошкільної освіти сприяє:

- формуванню екологічної та комунікативної компетентності в процесі спостережень, розваг, трудової діяльності,
- організації ігор на свіжому повітрі.

Зазначимо, що розвивальне середовище має відповідати віковим особливостям дітей. Загалом, воно визначається взаємозв'язком таких складових:

1) продукти діяльності фахівців — художників, проєктувальників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки);

2) результати діяльності персоналу закладу дошкільної освіти та батьків з організації та оформлення побуту (облаштування зон, виставок, виготовлення посібників та іграшок-саморобок, декоративне оформлення кімнат до свят тощо);

3) результати участі дітей у створенні інтер'єру під керівництвом вихователя.

Отже, правильно організоване розвивальне середовище дає дитині змогу відчувати психологічну захищеність, сприяє розвитку її особистісних якостей, здібностей, допомагає оволодіти різними способами діяльності. Таке середовище спрямоване на формування у дітей активного пізнавального ставлення до навколишнього світу предметів, людей, природи.

Розвивальне середовище виступає в ролі стимулятора, рушійної сили в цілісному процесі становлення особистості дитини. Саме таке середовище збагачує розвиток всіх потенційних індивідуальних можливостей кожної дитини, сприяє ранньому прояву різнобічних здібностей.

Звернімо увагу на те, що усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати та стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, емоційними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що розвивальне середовище для дитини – простір дитинства – простір широких можливостей, де створені максимальні умови для розвитку та саморозвитку дитини. Таке середовище створює потенційний позитивний вплив на інтелектуальний розвиток дитини та формування цілісної особистості [2].

Отже, розвивальне середовище – динамічний і змінений простір, який забезпечує рухові та пізнавальні потреби кожного вихованця закладу дошкільної освіти. Формування повноцінного розвивального середовища сприяє соціалізації дитини та впливає на всі аспекти її розвитку.

Необхідно пам'ятати, що середовище має виконувати різні функції: освітню, розвиваючу, виховну, стимулюючу, організовану, комунікативну. Але найголовніше – вона орієнтована на безпеку і повинна працювати на розвиток самостійності й самодіяльності

дитини, тому при її створенні враховуємо закономірності психічного розвитку вихованців, показники їх здоров'я, психофізіологічні та комунікативні особливості, рівень загального і мовленнєвого розвитку, а також показники емоційно-потребнісної сфери.

Розглянувши вищезазначені поняття, перейдемо до трактування сутності поняття «розвивальне освітнє середовище».

Сучасна дослідниця К. Крутій розглядає розвивальне освітнє середовище як «спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку й дорослішання особистості» [12, с. 2].

Сучасна дослідниця Карабаєва І. І. зазначає, що розвивальне освітнє середовище – комплексне утворення. Такий комплекс включає три структурні компоненти:

– просторово-предметний (приміщення для занять, наявність сучасних мультимедійних засобів, продукції освітньо-розвивального спрямування);

– соціальний (характер взаємодії дітей і педагогів – суб'єкт-суб'єктний, врахування індивідуальних можливостей дітей, орієнтація на формування духовно-моральних цінностей в поведінці та діяльності);

– психодидактичний (зміст і методи навчання, обумовлені метою й завданням навчального процесу) [10].

Вчена виокремлює й такі компоненти розвивального освітнього середовища:

- 1) соціально-психологічний;
- 2) інформаційний;
- 3) соціокультурний;
- 4) матеріально-технічний [10].

Карабаєва І. І. зазначає, що організація розвивального освітнього середовища загалом містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтації на більш підготовлених суб'єктів навчання; надання можливості дітям самостійно працювати. Розвивальне освітнє середовище у своєму розвитку проходить три етапи: становлення, функціонування, удосконалювання. Етап становлення

характеризується розробкою відповідної концепції й програми розвитку, формуванням необхідної документації, створенням органів управління, визначенням фінансових і матеріальних можливостей, пошуком додаткових джерел фінансування. Другий етап характеризується створенням необхідних умов для плідного функціонування позначеного середовища, залученням до роботи найбільш підготовлених і творчих кадрів, батьків, які розуміють і підтримують концепцію розвитку цього середовища. Етапу вдосконалення освітнього середовища відповідає постійний пошук ефективних засобів його розвитку, проведення інноваційної дослідницької роботи, поширення додаткових освітніх послуг відповідно до потреб учасників педагогічного процесу [10].

Розвивальне освітнє середовище, як зазначає Карабасва І. І., передбачає спрямованість принципів, методів, форм організації освіти й навчання на досягнення найбільшої ефективності розвитку пізнавальних можливостей дітей. Також сучасна дослідниця зазначає, що однією з основних умов створення в закладах дошкільних освіти будь-якого типу розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку є опора на особистісно орієнтовану модель взаємодії між педагогом та дітьми [9].

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні підкреслено, що пріоритетною метою виховання дитини є формування гармонійної і всебічно розвиненої особистості. У даному державному документі зазначено, що завдання педагога полягає в забезпеченні інтересів дитини, в задоволенні її природних нахилів та потреб і дорослий у своїй педагогічній діяльності має керуватися положенням: «Не поруч, не над, а разом» [2].

В. Давидова, В. Лебедева, В. Орлова, В. Панова розглядаючи поняття «розвивальне освітнє середовище», підкреслили його характеристики:

- кожному віку дитини мають відповідати певні психологічні новоутворення;
- навчання дітей має відбуватися на основі провідної діяльності;
- реалізація взаємозв'язків з іншими видами діяльності.

На нашу думку, у створенні та розвитку розвивального освітнього середовища в закладі дошкільної освіти важливим є врахування:

- вікових особливостей дітей раннього та дошкільного віку,
- психологічного індивідуального розвитку;
- низки форм організації навчальної та виховної роботи з діяльнісно-комунікативним наповненням (самостійна, індивідуальна, парна, групова, колективна).

Необхідними умовами формування розвивального освітнього середовища закладу дошкільної освіти є:

- використання в освітньому процесі діяльнісно-комунікативного наповнення,
- створення відповідних психолого-педагогічних умов,
- підбір спеціальних форм, методів, прийомів навчання та виховання.

Для цього важливим є те, щоб у процесі будь-якої діяльності між педагогом та дитиною розвивалася суб'єкт-суб'єктна взаємодія.

Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти (природне, предметне, соціальне) слід організовувати так, щоб дитина мала можливість діяти (обстежувати, досліджувати, експериментувати, раціоналізувати) і створювати (робити щось по-своєму), брати на себе відповідальність. Правильно організоване розвивальне середовище дає також дитині можливість поступово, крок за кроком звільнитися від опіки дорослого, ставати незалежним, що є надзвичайно важливим саме в умовах закладу дошкільної освіти.

Таким чином, розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти – система умов і впливів, які сприяють активному розвитку, навчанню, вихованню особистості дитини, її здатності до самостійної діяльності, умінню пристосовуватися до змін.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Аспект Пресс, 2006. 236 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyiosviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>. (дата звернення 18.01.20).
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2013. 309 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: у 2 т. / Вибрані наукові праці. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 2: Виховання особистості. С. 255-480.
5. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. гол. ред. В. Г. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
7. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. 480 с.
8. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ: Ред. журналу «Дошкільне виховання», 2001. 55 с.
9. Карабаєва І. І. Понятійно-термінологічне забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/15.pdf>
10. Карабаєва І. І., Терещенко Л. А. Розвивальне освітнє середовище ЗДО: основні компоненти, етапи формування та критерії його оцінювання URL: <http://www.appspsychology.org.ua/data/jrn/v4/i16/9.pdf>
11. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2000. 416 с.
12. Крутій К. Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини. URL: <http://www.ukrdeti.com/nauka.php?Ar=1>.
13. Кулюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*. 2001, С. 11-15.

14. Коменский Я. А. Материнская школа. Москва: Гос. Учебно-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1947. 104 с.
15. Локк Дж. Сочинения в трёх томах. Москва: Мысль, 1988. Т.103. 668 с.
16. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність. *Рідна школа*. Київ, 2002. № 10, С. 15-16.
17. Маршицька В.В. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: Сутність поняття. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/275581553.pdf>
18. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
19. Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1980. 435 с.
20. Толковый словарь русского языка / редкол.: С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. Москва: Азбуковник, 1997. 944 с.